

Xusnora SAYDULLAYEVA,
Navoiy davlat konchilik va texnologiyalari universiteti o'qituvchisi

DSc N.J.Yarashova taqrizi asosida

KONCHILIK YO'NALISHI TALABALARIGA INGLIZ TILINI O'QITISHDA KASBIY LEKSIK KOMPETENSIYANI KONTENTGA ASOSLANGAN RIVOJLANTIRISH XUSUSIYATLARI

Аннотация

Ushbu ilmiy maqolada konchilik yo'nalishi talabalariga ingliz tilini o'qitishda kasbiy leksik kompetensiyani kontentga asoslangan rivojlantirish xususiyatlari va kasbiy leksik kompetensiyani rivojlantirishning samarali metodikasini ishlab chiqish tamoyillari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: leksik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, kasbiy leksik kompetensiya, leksik minimum, metodika.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ НА ОСНОВЕ СОДЕРЖАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ МАЙНИНГОВОГО НАПРАВЛЕНИЯ

Аннотация

В данной научной статье рассматриваются особенности развития профессиональной лексической компетенции на основе контента при обучении иностранным языкам студентов горного направления и принципы разработки эффективной методики развития профессиональной лексической компетенции.

Ключевые слова: лексическая компетенция; коммуникативная компетенция; профессиональная лексическая компетенция, лексический минимум, методика.

FEATURES OF DEVELOPMENT BASED ON THE CONTENT OF PROFESSIONAL LEXICAL COMPETENCE IN TEACHING ENGLISH TO STUDENTS OF THE MINING FIELD

Annotation

This scientific article discusses the features of the development of content based lexical competence in teaching foreign languages to students of mining direction and the principles for developing an effective methodology for the development of lexical competence.

Keywords: lexical competence; communicative competence; professional lexical competence, lexical minimum; methodology.

Kirish. Respublikamizda olib borilayotgan "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2012-yil 10-dekabrda Prezident Qarori hamda uning davomi sifatida chiqarilayotgan qaror va farmonlarning asosiy maqsadi talabalarining bo'lg'usi ilmiy va kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishda kerak bo'ladigan til malakalarini xalqaro talablar (CEFR) darajasida rivojlantirishdan iboratdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Chet tilda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun uning komponentlari sanalgan lingvistik kompetensiya, sotsiolingvistik kompetensiya, pragmatik kompetensiya, shuningdek hozirgi kunda dolzarblik kasb etayotgan plyurilingval (ko'p tilli) va plyurikultural (ko'pmadaniyatlilik) (CEFRning 2020 yilgi nashridan olindi) kompetensiyalari rivojlantirilishiga e'tibor qaratish muhimdir. Tinglab tushunish va o'qish, muloqot malakalari ya'ni gapirish va yozish malakalari kabi til kompetensiyalarini rivojlantirishda integratsiyalash orqali rivojlantirishga e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek, CEFR ko'rsatkichlari (deskriptorlari) gapirish, dialogik va monologik nutqni rivojlantirishga qaratilgan leksik kompetensiyani rivojlantirishni diqqat markazida tutadi. Lingvistik kompetensiya turli-tumanlik tamoyili asosida so'z boyligi, so'z birliklaridan sohaga doir turg'un birikmalar, idiomalar, jargonlardan to'g'ri va o'rinli foydalanish, so'z tartibi va grammatik jihatdan to'g'ri gap tuzish kabi me'yorlarga amal qilinishini talab qiladi.

Nofilologik ta'lim yo'nalishlari talabalari egallashi kerak bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar sifatida xalqaro

CEFR hujjatida til o'rganuvchilarning ehtiyojlariga mos keluvchi vazifa keltirib o'tilgan. Ammo bilim, ko'nikma va malakalarni aniq belgilashda talabaning kontekstdan kelib chiqib, uning tilni qo'llashga bo'lgan ehtiyojlari yanada chuqurroq o'rganilishiga e'tibor qaratish lozim. Nofilologik ta'lim yo'nalishlari "Amaliy xorijiy til" fan dasturi kontenti tahlil qilinganda, talabalarining ingliz tilini o'rganishda asosiy maqsadidan kelib chiqib, mutaxassisligiga mos holda kompetensiyalar rivojlantirilishi zarur. Chunki, soha bo'yicha beriladigan bilimlar va egallanadigan kasbiy kompetensiyalar hayotiy, real kommunikativ vazifalar asosida rivojlantirilishi DTS talablari sifatida keltirilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy, tavsiflash, tasniflash va komponent tahlil metodlardan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. "Kasbiy soha yo'nalishlarida maxsus maqsadlarga yo'naltirilgan ingliz tili" (English for Specific Purposes) fan dasturi asosida nofilologik yo'nalishlarda ingliz tili ikki yoki uch yil o'qitilishi rejalashtirilgan. Bu holat ingliz tilini B2 darajada egallash imkonini bermaydi, albatta (o'quv rejalaridagi soatlar qayta ko'rib chiqilishi zarur). Konchilik yo'nalishi uchun amaldagi o'quv fan dasturi xizmat qiladi. Ammo, umumiyevropa standartlari talablari: o'qitish, o'rganish va baholash tizimi B2 darajasini egallash talablariga to'liq javob beradi, deb bo'lmaydi, chunki amaldagi o'quv dasturi faqat umumiy til kompetensiyalarini egallash imkonini beradi, xolos. Chet til ta'limi qaysi ta'lim muassasasida qaysi kursda olib borilayotganidan qat'iy nazar zamonaviy talqinda autentik

(real) kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish, grammatik, yoki so'z va iboralar tarjimasini yod olishga qaratilmagan kompleks maqsadlarni o'z oldiga qo'ygan bo'lishi darkor. Nofilologik soha doirasida bilim, ko'nikma va malakalarni ingliz tilida o'zlashtirish hamda talqin eta olish malakasi maqsadlar mohiyatini yaqqol ko'rsatadi.

Ingliz tilini nofilologik soha yo'nalishi 2-kurs talabalariga o'rgatishdan asosiy maqsad - bo'lg'usi mutaxassislar kundalik hayot, ilmiy va kasbiy faoliyatida ingliz tili yoki bir nechta tillardan erkin foydalanuvchi mutaxassislarni tayyorlashdan iboratdir. Shu bilan birga, ular da vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirish, mustaqil izlanish, bilim, ko'nikma va malakalarini darsdan tashqari holatda, oliy ta'lim muassasasini tugatgandan keyin ham rivojlantirish kompetensiyasini sohaga oid o'quv va ilmiy mavzularda rivojlantirish nazarda tutilishi ma'qul. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar ilgari surildi:

- konchilik yo'nalishi 2-kurs talabalarini nutqiy (o'qish, yozish, tinglab tushunish, gapirish), til (leksik, grammatik), ijtimoiy-madaniy, pragmatik, plurilingval, plyurikultural (plyurimadaniy) kompetensiyalarini Davlat ta'lim standartlari talablariga binoan rivojlantirish;

- konchilik yo'nalishi 2-kurs talabalarini ilmiy, kasbiy va maishiy faoliyatga bog'liq mavzular yuzasidan og'zaki va yozma ravishda bayon etish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish;

- konchilik yo'nalishi 2-kurs talabalarini umumbashariy va milliy qadriyatlar bilan tanishtirish, madaniyatlararo bag'rikenglik va millatlararo hamdo'stlik tuyg'ularini singdirish;

- konchilik yo'nalishi 2-kurs talabalariga ilmiy va kasbiy faoliyatda qo'llaniladigan texnik terminlarni o'rgatish;

- konchilik yo'nalishi 2-kurs talabalarini mustaqil ishlarini ilmiy va sohaviy yo'nalishlaridan kelib chiqqan holda tashkil etish.

Uzluksiz ta'lim tizimining chet tillar bo'yicha davlat ta'lim standartida "Chet tillar bo'yicha ta'limning barcha bosqichlari bitiruvchilari tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan talablar"ga muvofiq oliy ta'lim muassasalari ixtisosligi chet til bo'lmagan fakultetlar bitiruvchilari chet til bo'yicha B2 darajasini egallashlari belgilab berilgan.

"Amaliy xorijiy til" (ingliz tili) fan dasturi mazmun-mohiyatiga ko'ra, chet til o'qitishning kommunikativ maqsadi umumiy ilmiy va o'quv til kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilishi va talabalarining bo'lg'usi kasbiy faoliyatlarida foydalanadigan til kompetensiyalarini rivojlantirishga moslashtirilgan bo'lishi maqsadga muvofiqdir. O'quv mashg'ulotlarini olib borishda asos bo'lib xizmat qiluvchi ishchi o'quv dasturining kontenti talabalarda tilidan erkin foydalanish malakalarini egallash va rivojlantirishga mo'ljallangan bo'lishi talab etiladi.

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalari universiteti konchilik yo'nalishi talabalarini bilan xorijiy (ingliz) tili darslari O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan 2020-yil "14" 08 dagi №BD - 5111400 raqami bilan ro'yxatga olingan dastur asosida tashkil etiladi.

Ushbu dastur maxsus maqsadlarga yo'naltirilgan ingliz tili (ESP) fanini o'qitish davrida talabalarining umumiy, akademik, kasbiy til ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga qaratilishi hamda xorijiy tilni o'rganishning mustaqil muloqot (B2) darajasini egallashni ko'zda tutadi. Shu bilan birga o'quv fan dasturi asosan nofilologik ta'lim yo'nalishlari turli bosqichidagi talabalar auditoriyasi uchun mo'ljallangan bo'lib, CEFR va davlat ta'lim standartlari talablariga mos, kasbiy faoliyatda ingliz tilidan foydalanish imkonini beruvchi kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi kontentni qamrab olgan til materiali asosida o'quv uslubiy majmua shakllantirilishi zarur.

"Amaliy xorijiy (ingliz) tili" fani dasturi O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2020-yil "14" 08 dagi №BD - 5111400 raqami bilan ro'yxatga olingan bo'lib, ijtimoiy, amaliy, tabiiy va aniq fanlar yo'nalishlari uchun bir xilda - universal ko'rinishda taqdim etilgan. Fan dasturi talabalarda nutqiy (tinglab tushunish, gapirish, leksik kompetensiya, yozish, o'qish), grammatik, sotsiolingvistik, pragmatik, plurilingval, plyurikultural (plyurimadaniy) kompetensiyalarni rivojlantirishni maqsad qilgan. Shuningdek, dasturda mutaxassislik sohasiga oid mavzular (soha yo'nalishlari, dolzarb mavzulari, mas'uliyat, hujjatlar yuritish, kasbiy etika, muzokaralar olib borish, mutaxassislik sohasidagi ilmiy va amaliy yutuqlar, innovatsion g'oyalar va yangiliklar) qamrab olinishi ham maqsadga muvofiq.

O'quv dasturida belgilangan mavzularni yoritish maqsadida tuzilgan o'quv-uslubiy majmua hamda tuzilgan dars rejaralarini ko'zdan kechirish jarayonida shu narsa ma'lum bo'ldiki, amaliy mashg'ulotlarda foydalaniladigan o'quv materiallari barcha til kompetensiyalarini umumiy rivojlantirishga qaratilgan. Mavzular kontentiga ko'ra, talabalar bir darsning o'zida turli shakldagi (tinglab tushunish, o'qish, yozish, gapirish, grammatika, so'z boyligi) mashqlarni bajaradilar, uyga vazifa sifatida mustaqil ravishda til birliklarini qo'llagan holda nutq tayyorlash topshirig'ini oladilar. Bu yaxshi, albatta. Ammo mavzular ketma-ketligi hamda ularga o'quv-uslubiy majmua tuzilayotganda 2-kurs talabalarining ingliz tili boshlang'ich kursdan o'tilganligi, ularning mutaxassislik yo'nalishlariga mos kasbiy va ilmiy kontentdagi til birliklari qamrovi e'tibordan chetda qolganligiga guvoh bo'ldik.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, kontentdan foydalanib tilni o'rgatishga emas, aksincha, tilni kontent uchun qurolga aylantirish talablariga javob beruvchi o'quv materiallarini tuzish-tilga ixtisoslashmagan ya'ni jumladan konchilik yo'nalishi 2-kurs talabalarini uchun dars olib borishda dolzarblik kasb etishi lozim.

Yuqoridagi fikrlar nofilologik oliy ta'lim muassasalari talabalarining kasbiy faoliyatida ingliz tilini o'rganishda plyurimadaniyatni rivojlantirishning quyidagi asosiy qoidalarini aniqlash imkonini berdi:

- kommunikativ malakalarni faollashtirishda shaxslararo va madaniyatlararo orientatsiyaga e'tibor qaratish;

- nutq materiali plyurimadaniyatni rivojlantirish uchun kommunikatorlarning tegishli sohasi sifatida autentik vaziyatlar atrofida tashkil etilgan bo'lsa, ularning mazmuni oshadi va talabalar manfaatlariga mos keladigan kontent deb hisoblanadi;

- talabalarda plyurimadaniyatni rivojlantirish, ingliz tili bilim va ko'nikma va malakalarini rivojlantirish individual nutq kompetensiyasi maqsadiga rioya qilingan holda til materiali kontekstida amalga oshirilishi kerak.

An'anaviy metodika endilikda yetarlicha ijobiy natijalar bermasligi bois, metodistlar tomonidan yangicha dars o'tish metodikalarini takomillashtirishga e'tibor berila boshlandi va natijada quyidagi xulosalarga kelindi:

Ingliz tili darslarini zamonaviy metodika hamda o'qitishning ilg'or (CLIL, CBI, TBI, SBI va STEAM) texnologiyalari yordamida tashkil etilishi.

Ingliz tilini o'qitishda soha (konchilik) xususiyatidan kelib chiqib, maxsus maqsadlarga yo'naltirilgan ingliz tili fani dasturi kontenti takomillashtirilishi.

Ingliz tilini chet til sifatida o'rganuvchi konchilik yo'nalishi talabalarini kasbiy leksik kompetensiyasi kontenti komponentlari shakllantirilishi.

Ingliz tilini chet til sifatida o'qitishni rivojlantirishning innovatsion CLIL modellari takomillashtirilishi.

Kasbiy leksik kompetensiyani rivojlantirish kontenti konchilik yo'nalishi talabalarining kognitiv bilimlarini egallashlariga asoslanishi.

Kasbiy leksik kompetensiyani rivojlantirish kontentini konchilik yo'nalishi talabalarining o'quv materialini o'zlashtirish modeliga moslashtirilishi.

Kasbiy leksik kompetensiyani samarali o'zlashtirish konchilik yo'nalishi talabalariga kognitiv, til, nutq materialini tizimli ravishda gradatsion tamoyil asosida berib borilishiga alohida e'tibor qaratilishi.

Kasbiy leksik kompetensiyani konchilik yo'nalishi talabalariga tomonidan yaxshi o'zlashtirilishda bor bilimlarni faollashtirish va egallangan bilimlarni kommunikativ vazifalarni yechish jarayonida ishlatilishiga erishish.

Talabalarining ingliz tilidan maktabda olgan bilimni aniqlash va rivojlantirish, yangi kasbiy leksik va grammatik minimumlarni ijtimoiy-iqtisodiy nutqiy jarayonda qo'llashni rivojlantirish yo'llari va nutqda qo'llash (yozma, og'zaki, monologik va dialogik shakllar)ga o'rgatish muhim vazifadir. Sohaga oid terminologiyani qo'llagan holda ingliz tilida so'zlashish; kundalik ommabop matnlarni yozma va og'zaki tarjimasiz tushunishga o'rgatish; ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, ilmiy-texnik tarjima, ilmiy faoliyat natijalarini ingliz tilida tezis hamda ilmiy maqola sifatida rasmiylashtirishni bilishni talab qiladi.

Yuqorida keltirilgan amaliy xorijiy (ingliz) til o'quv fani dasturi ixtisoslik fanlari ro'yxati va mazmunidan kelib chiqqan holda kadrlar buyurtmachilari talablari hamda bakalavrlar tayyorlanadigan soha yo'nalishi fanlari, jumladan, konchilik yo'nalishi 2-kurs talabalarining ingliz tilini zamonaviy o'qitish texnologiyalari yutuqlarini hisobga olgan holda barcha ta'lim muassasalari tomonidan tegishli o'zgartirishlar kiritilishini talab qiladi.

Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning Yevropa oliy ta'lim muassasalarida amaliyotidagi holati haqida Tereza Servera Mata "Ingliz tilini o'rgatishning maqsadi talaba o'z kommunikativ kompetensiyasini qoniqarli tarzda rivojlantira olishidir" [162] ya'ni u leksika orqali kommunikativ kompetensiyani takomillashtirishi muhim, deb ta'kidlasa, Gomez "...tilni o'rganuvchi talabalar faqatgina tilning o'zini egallashi emas, balki haqqoniy jonli, autentik muloqotga kirishganda uni ishlatish qobiliyatidir" [43], ya'ni muloqot qilish uchun yetarli leksikaga ega bo'lish zarur, deydi. Yuqorida keltirilgan fikrlarni hisobga olib, qaysi leksikani yodlashi kerak, degan savolga javob berish uchun lug'at minimum o'rtasidagi farqlarni bilishi kerak. Nihoyat, konchilik yo'nalishi 2-kurs talabalariga soha atamalarini lug'atini o'zlashtirish orqali leksik minimum miqdorini oshirishni tavsiya qilgan bo'lardik (500-800 leksik minimum). Internet manbalari asosida hamda hamdo'stlik davlatlari o'quv dasturlariga murojaat qilish orqali nofilologik ta'lim yo'nalishlari talabalariga 3 yil davomida egallashlari kerak bo'lgan lug'at minimum miqdorini yana bir karra aniqlashga harakat qildik, ya'ni leksik minimum miqdori – aktiv leksik minimum -1000 ta til birligidan, passiv minimum 2000 -2500 tani tashkil qilishi mumkin ekan.

Quyida konchilik yo'nalishi 2-kurs talabalariga uchun ingliz tilida kasbiy leksik kompetensiyani rivojlantirish metodikasini ko'rib chiqamiz va quyidagi komponentlarni o'z ichiga olgan (curriculum) o'quv dasuri mazmuniga quyidagilarni kiritishni tavsiya etamiz:

kasbiy muloqotning asosiy elementlariga (umumiy, ilmiy, umumkasbiy lug'at) va konchilik terminlariga muvofiq tanlangan leksik birliklar;

ingliz tilining kasbiy leksik kompetensiyasini rivojlantirishda bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan o'qitish jarayoni;

semantizatsiya (tanishuv), nazariy bilimlarni o'zlashtirish (leksik ko'nikma hosil qilish), kasbiy yo'naltirilgan kommunikativ vazifalarni hal qilish (amaliyotda qo'llash), ingliz tilini o'qitishni auditoriyada tashkil etish shakllari – an'anaviy (amaliy individual, juft va kichik guruhlarda ishlash, ingliz tili haftaligi (konchilik sohasining eng yaxshi gid-tarjimoni, eng yaxshi insho, eng yaxshi suhbatdosh tanlovi, intervyusi g'olibi), davra suhbat (debat, dialog tuzish, mustaqil ish);

ingliz tilida kasbiy leksik kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan mashqlar tizimini yaratish;

ingliz tilida kasbiy leksik kompetensiyani rivojlantirish vositalari (mexanik va texnik vositalar, o'quv qo'llanma va darsliklar, qo'shimcha o'quv va tarqatma materiallar);

a) ingliz tilida kasbiy leksik kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan mashqlar tizimi;

b) ingliz tilida kasbiy leksik kompetensiyani rivojlantirish vositalari (o'quv qo'llanma va darsliklar, tarqatma materiallar, turli ko'rinishdagi jadvallar, lug'atlar, ma'lumotnoma-yo'riqnomalar, gazeta va jurnallar, ingliz tilini professional darajada o'rgatishga mo'ljallangan autentik audio hamda video materiallar) kasbiy leksik kompetensiyani rivojlantirish vazifalarini o'z ichiga oladi.

Tilni o'rgatishda konchilik ta'lim yo'nalishlari talabalariga mustaqil ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishga ham e'tibor qaratilib, kerakli ma'lumotlarni internetdan topish va saralash, tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish: guruhda yoki mustaqil ravishda muammoni tahlil etish va baholash kompetensiyasini rivojlantirish - o'qitish maqsadi sifatida tanlanadi.

Ingliz tili kasbiy nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda yana bir maqsad - muammoni hal etish orqali qiyin va murakkab masalalarga yechim topish, ijodkorlik va yangilikni qo'llab-quvvatlash, bir so'z bilan aytganda ta'limning turli metodlaridan xabardor bo'lish va til o'rganishning samarali strategiyalarini tanlash orqali kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga erishishni maqsad qilib qo'yadi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, amaldagi amaliy xorijiy (ingliz) til dasturi kontenti konchilik sohasi xususiyatlarini inobatga olgan holda qayta takomillashtirilishi va davlat ta'lim standarti hamda malaka talablariga mos holda qayta ko'rib chiqilishi lozim.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-maydagi 395-sonli "Ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'qitishning sifatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 13.05.2019 y., 09/19/395/3115-son.
2. Bergman B., Eriksson A.-M., Blennow /., Groot /., Hammarstrom T. Reflections on an integrated content and language project-based design of a technical communication course for electrical engineering students // Journal of Academic Writing. 2013. Vol. 3. № 1. P. 1-14.
3. Coyle D., Hood Ph., Marsh D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 184 p.
4. Fortanet-Gomez I. Critical Components of Integrating Content and Language in Spanish Higher Education // J. of Language, Learning and Academic Writing. 2011. Vol. 8. Issue 3.

5. www.revistas.udistral.edu.co. Teresa Cervera Mata. El léxico en la enseñanza de la lengua: innovación y propuestas didácticas a partir de análisis de un todo de enseñanza de Español.
6. Акопова М.А., Попова Н.В. Междисциплинарная сущность компетентного подхода в высшем образовании // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Гуманитарные и общественные науки. 2011. Т. 4. № 136. С. 76-80.
7. Вербицкий А.А. Контекстное обучение в компетентном подходе // Высшее образование в России. 2006. № 11. С. 39-46.
8. Нофилологик йўналишларда махсус мақсадларга йўналтирилган инглиз тили (English for Specific Purposes, ESP) фани дастури // Тошкент 2020.